

УДК 378.015.311:[005.336.2:316] (045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.5/27.204502>

Тетяна ТЮЛЬПА,
orcid.org/0000-0002-8032-8676
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
(Глухів, Сумська область, Україна) tyulpatnt@gmail.com

СОЦІОНОМІЧНА СФЕРА ЯК ПОЛЕ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена актуальній проблемі професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. У науковій роботі на основі аналізу досліджень вітчизняних і зарубіжних учених визначено провідні особливості соціономічної сфери як поля формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Урахування філософських дослідницьких позицій на рівні соціальне – міжособистісне дало змогу проаналізувати досліджуваний феномен у контексті здатності майбутніх фахівців до соціальних відносин, адже фахівець є соціально компетентним, якщо його індивідуальні здібності й навички відповідають вимогам суспільства, міжособистісної ситуації, професійної соціономічної сфери. Проведено теоретичний аналіз категорії «соціономічна сфера», яка характеризується як комплекс соціальної взаємодії, що реалізується через організацію, управління, дослідження й корекцію соціальних відносин на всіх суспільних рівнях.

Схарактеризовано соціономічну сферу як таку, що включає в себе алгоритм, динаміку соціального розвитку суспільства, можливість пізнання (в тому числі вимірювання) соціальних потенцій кожної людини, вироблення перспектив становлення особистості і стимулювання її соціалізації на основі сформованої соціальної компетентності. Основними властивостями соціономічної сфери є її диференційованість і неоднорідність, структурна впорядкованість, нормативність, що має ціннісно-нормативну основу. Введення поняття «соціономічна сфера» в контекст нашого дослідження зумовлено аналізом провідних факторів, що визначають професійне становлення майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, яке є процесом і результатом активної взаємодії людини із соціально-професійним середовищем. Положення майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у контексті соціономічної сфери об'єктивне, кожна соціальна позиція висуває до нього певні вимоги, впливає на його взаємодію з іншими людьми, що своєю чергою зумовлює зміст соціальної компетентності професіонала.

Ключові слова: соціономічна сфера, фахівці соціономічних спеціальностей, соціальна компетентність.

Tetiana TYULPA,
orcid.org/0000-0002-8032-8676
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Work and Psychology
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(Hlukhiv, Sumy region, Ukraine) tyulpatnt@gmail.com

THE SOCIONOMIC SPHERE AS SOCIAL COMPETENCE FORMATION FIELD OF INTENDED SOCIONOMIC SPECIALISTS

The article is devoted to the actual professional formation problem of intended specialists in socionomic specialties. The scientific work based on the analyzed researches of domestic and foreign scientists the leading peculiarities of the socionomic sphere, as a field of social competence formation of intended specialists of socionomic specialties are determined.

Consideration of philosophical research positions at the level of social - interpersonal allowed us to analyze the phenomenon under study in the context of the ability of future professionals to social relations, because the specialist is socially competent, if his individual abilities and skills meet the requirements of society, interpersonal personality and professional socionomic sphere. Theoretical analysis of the category socionomic sphere, which characterize as a complex of social interaction, which is realized through the organization, management, research and correction of social relations at all social levels.

Socionomic sphere is characterized as one that includes algorithm, dynamics of social development of society, possibility of knowing (including measuring) social potentials of each person, developing prospects of becoming a person and stimulating socialization based on the formed social competence. The main features of the socionomic sphere are

its differentiation and heterogeneity, structural orderliness, normativity, which value-normative based. The "socioeconomic sphere" concept introduction in the context of our study is due to the analysis of the leading factors that determine the professional formation of intended specialists of socioeconomic specialties, which is the process and the result of active interaction of people with the socio-professional environment. The position of intended socioeconomic specialists in the context of the socioeconomic sphere is objective, each social position imposes certain requirements on it, influences its interaction with other people, which in turn determines the content of social competence of a professional.

Key words: socioeconomic sphere, specialists of socioeconomic specialties, social competence.

Постановка проблеми. Проблема професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей залишається гостро актуальною для педагогічної науки і сучасної соціальної практики, яка зумовлена активною еволюцією соціальних об'єктів (людей, інститутів, норм, соціальних ролей та ін.), швидкою зміною зовнішніх і внутрішніх суб'єктних умов життєдіяльності людини, домінуючих у суспільстві цінностей, розвитком тенденцій глобалізації. Провідною ідеєю сучасних досліджень є те, що в умовах глобалізації і зростаючої активності конструювання кваліфікаційних характеристик не професійні навички, а базові й соціальні компетенції виходять на перший план: уміння особистості самостійно вибудовувати свій життєвий шлях у суперечливому, багатополосному, мінливому світі, в просторі особистої й професійної життєдіяльності.

Аналіз досліджень. Принциповим вихідним положенням побудови методологічних засад формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей є врахування філософських дослідницьких позицій на рівні соціального – міжособистісного, що дає змогу проаналізувати досліджуваний феномен у контексті здатності до соціальних відносин, адже фахівець є соціально компетентним, якщо його індивідуальні здібності й навички відповідають вимогам суспільства, міжособистісної ситуації, професійної соціономічної сфери. Аналіз досліджень вітчизняних науковців дає підстави тлумачити соціальну компетентність як особистісне, складне, системне, інтегроване, багатогранне поняття (О. Бахтєнова, О. Варецька, Н. Калініна), що визначає вищий рівень її соціальної активності зрілості особистості (І. Зимня), виявляється в соціально спрямованій діяльності особистості в різних її напрямках (С. Бахтєєва, С. Злобін, Т. Дворак), на основі поєднання відповідних цінностей, емоцій, практико й соціально орієнтованих знань, умінь, поведінки тощо (І. Зарубінська, М. Лук'янова, С. Никитина, С. Рачева, Г. Селевко), має складну динамічну систему особистісних якостей людини, що забезпечує здатність діяти в соціумі з урахуванням позицій інших (М. Докторович, О. Спірін, І. Черноусов). Учені зазначають, що важливість і необхідність усебічного вивчення

професій типу «людина – людина», формування їхньої соціальної компетентності пов'язані з поширенням соціономічних професій у сучасному суспільстві: з представниками цих професій люди мають справу в різних сферах соціальної практики. Однак у наукових розвідках учених не до кінця визначено особливості формування соціальної компетентності професійної підготовки майбутніх соціономістів в умовах сформованої соціономічної сфери суспільства.

Мета статті – на основі аналізу досліджень вітчизняних і зарубіжних учених визначити провідні особливості соціономічної сфери як поля формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. У діяльності будь-якого фахівця у форматі професій «людина – людина» центральне місце займають впливи на інших людей і цілеспрямована взаємодія між ними. Діяльність у професіях соціономічного типу орієнтована на інших людей (або групи), які володіють власною активністю, що оцінюють, сприяють або протистоять діям суб'єкта впливу. Ю. Якуніна вважає, що специфіка соціономічних професій полягає у тому, що людина або спільність людей тут не виступають як єдине соціальне середовище, умова діяльності, а розглядаються як об'єкт і предмет діяльності. Ця думка є досить дискусійною, адже сучасні підходи до зазначеної проблеми вимагають усвідомлення сутності процесу впливу соціального оточення на розвиток і формування особистості крізь призму «філософії» конкретної людини й її культури і свідчать, що, по-перше, з об'єктом взаємодіє не тільки безпосередній суб'єкт діяльності, а й інші люди, що позначаються як «спільнота», а по-друге, соціальна взаємодія відбувається у певному просторі, який дає змогу об'єднати різноякісні соціальні, педагогічні, психологічні, етичні явища, які інколи не зв'язані між собою.

Просторові характеристики соціальних явищ дедалі частіше стають предметом спеціального вивчення науковців, але так чи інакше і класики науки (Е. Дюркгейм, Г. Зиммель, П. Сорокін та ін.), і сучасні дослідники (П. Бурдьє, А. Петренко-Лисак, В. Потьомкін, О. Філіппов, Л. Шевчук та ін.) приймають простір як контекст соціальної

реальності. Важливим у контексті нашої наукової роботи є визначення соціального простору як форми існування елементів соціального буття, яка об'єктивно закріплює їх положення і зв'язки, зумовлені суспільними відносинами, незалежно від місця їх прояву (Мусієздов, 2002: 8). У нашому дослідженні ми будемо розуміти під простором соціономічної діяльності систему умов соціальної взаємодії, систему зв'язків і відношень об'єктів, які реалізуються через динаміку змін стану середовища, суб'єктів. Розглядаючи особливості взаємодії майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей із соціономічним простором, на підставі уявлень про особистість як суб'єкта самоактуалізації вважаємо за необхідне врахувати у процесі формування соціальної компетентності майбутніх соціономістів спеціальностей просторові явища, події, ситуації і процеси соціального світу, їхню творчу активність щодо цього простору.

За висновками Л. Буркової (Буркова, 2010: 72), незважаючи на те, що напрями підготовки означених професій у різних галузях знань, інтегровальними в них є: соціономічна сфера діяльності; комунікативно-соціальний простір; соціально-психологічні умови спілкування; спілкування як засіб реалізації ділового безпосереднього або опосередкованого контакту; метою професійної діяльності є моделювання в різних сферах соціальної взаємодії для допомоги й підтримки; людина або соціум виступають не лише як соціальне середовище, а й як об'єкт і предмет діяльності. Об'єднувальним фактором для представників соціономічних професій є наявність різних форм соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здатностями, уміннями, навичками. Взаємний вплив людей, соціальних спільнот, системи взаємозумовлених соціальних дій відбувається в межах соціономічної сфери.

Теоретичне визначення категорії «соціономічна сфера», на противагу соціальній, ще знаходиться у стадії наукового пошуку. Американський психіатр, психолог і соціолог Я. Морено обґрунтував більш загальну систему, що вивчає всі соціальні відносини загалом, – соціономію (Морено, 2005). Соціономія («соціо» від лат. *societas* – суспільство і «номос» від гр. *nomos* – закон) як наука теоретично концентрує в собі тенденції і закони-тенденції, виявлені в практиці. Соціономія досліджує і пояснює закони, яким підкоряються соціальний розвиток і соціальні відносини. У рамках системи соціономії мають місце метафоричні поняття «ми», «маса», «громада», «спільність», так само

як і поняття «клас», «держава», «церква» і багато інших колективів і товариств. Соціономія є одночасно теорією, що вивчає соціальні закономірності, формою суспільної діяльності і соціальною практикою. Досліджуючи зумовленість змісту професійної діяльності фахівців соціономічної сфери необхідністю соціальної взаємодії людини і соціуму, В. Курбатов зазначає: «Соціономія є наукою, предметом якої є професійна допомога нужденним. Іншими словами, в центрі її уваги знаходиться діяльність соціальних працівників <...> можна сказати, що соціономія є наукою про людські проблеми і технології їх розв'язання». Автор стверджує, що емпіричним підґрунтям означеного наукового напрямку слугували благодійна діяльність, опіка й піклування та ін., що покликані максимально адаптувати людину до різних форм суспільних відносин (Курбатов, 2006).

Важливою для усвідомлення природи соціономічної сфери є думка О. Корчової, яка трактує її як взаємозв'язаний комплекс соціальної взаємодії, що реалізується через організацію, управління, дослідження та корекцію соціальних відносин на всіх суспільних рівнях. Автор підкреслює, що «спектр соціономічної сфери охоплює розв'язання тактичних проблем, які зв'язані із соціалізувальною діяльністю: теоретичним розробленням і практичним утіленням технологій урегулювання соціальних стосунків на різних рівнях соціальної взаємодії в умовах різних соціальних процесів» (Корчова, 2013).

Осмислення соціономічної сфери, в межах якої «досліджуються й пояснюються закони, яким підпорядковується соціальний розвиток і соціальні відносини» (Морено, 2005), базується на понятті «соціальна норма» – певні стандарти, зразки, які, як зазначає Є. Пеньков, «регулюють суспільну поведінку людей, коли вони вступають у відносини із суспільством, колективом, групою, іншими людьми, коли прямо й безпосередньо виявляється сутність людини» (Пеньков, 1990).

Провідними особливостями соціономічної сфери можна визначити структурну впорядкованість, нормативність, які виступають як засоби накопичення, збереження й передачі соціального досвіду; представляють своєрідний екстеріорізований світ «правильного», необхідного, очікуваного, того, що схвалюється, відображають об'єктивні історичні умови існування суспільства і спільнот, регламентуючи умови життєдіяльності та взаємодії людей, надаючи якісну своєрідність цим умовам на різних етапах розвитку суспільства.

Отже, зважаючи на складність зазначеного поняття й полімодальність його змістового

наповнення, можна схарактеризувати **соціономічну сферу** як таку, що включає в себе алгоритм, динаміку соціального розвитку суспільства, можливість пізнання (в тому числі й вимірювання) соціальних потенцій кожної людини, вироблення перспектив становлення особистості й стимулювання її соціалізації на основі сформованої соціальної компетентності.

Така характеристика підкреслює виняткове значення врахування особливостей соціономічної сфери суспільства в процесі соціалізації, адже соціалізація – це передусім процес засвоєння правил, норм культурного життя, поведінки, набуття системи цінностей, уявлень і установок, розвиток і самозміна людини. Своєю чергою, соціальна компетентність як результат соціалізації є фактором і необхідною умовою ефективної професійної діяльності представників соціономічних професій. Особистісне становлення, соціальний розвиток визначають спрямованість і якісну самозміну соціальності людини протягом усього її життя, що зумовлено соціокультурним середовищем життєдіяльності та самоактивністю (Мардахаєв, 2015: 53).

Системний аналіз процесу формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей в умовах соціономічної сфери дає змогу виділити основні рівні факторів, що детермінують ефективність професіоналів – соціономістів. Мікросистема соціономічної сфери є фактором розвитку комплексних відносин між людиною, що розвивається, і безпосередньо соціономічним середовищем, що включає саму людину. В аналізі факторів на мікросистемному рівні ми будемо звертатися до тих факторів, які розглядаються як характеристики особистості, які мають вирішальне значення для професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, а також фактори інтерперсональних відносин. Мезосистема соціономічної сфери існує як сукупність відносин між значущими суб'єктами в діяльності професіоналів соціономічної сфери, що охоплює інші формальні й неформальні структури, у тому числі на рівні міжвідомчих відносин у соціальній сфері. Макросистему визначаємо як сукупність домінуючих соціальних інституційних систем. На цьому рівні важливим є розгляд таких факторів, як моральний стан суспільства, аспекти соціальної політики, характеристики стану сучасного суспільства, світоглядні, аксіологічні аспекти тощо.

Варто враховувати, що інституційні відносини розглядають соціальні відносини як сукуп-

ність чинних факторів, інститутів, агентів і набувають організаційного характеру. Представники інституційного напрямку формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей провідною характеристикою змісту соціальної компетентності визначають сформованість таких особистісних якостей, які виражають позитивний ступінь продукування соціальних відносин в умовах соціономічної сфери і сприймаються як особлива форма соціальної індивідуальної й професійної зрілості людини. У контексті середовищного аспекту обсяг змісту поняття «соціальна компетентність фахівців соціономічних спеціальностей», на нашу думку, залежить від широти теоретичних поглядів на розуміння соціономічної сфери. Якщо таке розуміння поширюється на всі явища в суспільстві, коли «соціальне» і «суспільне» нерідко ототожнюються, то соціальна компетентність може бути представлена як універсальна властивість людини, пов'язана з освоєнням усіх сфер суспільних відносин – від соціально-економічних до духовно-моральних, і фактично належить до соціетальної сфери, суб'єктами в якій стають суспільні інститути і суспільство загалом. Така змістова специфіка виявляється у процесі визначення значущості для фахівців соціономічних спеціальностей конкретних соціальних інститутів, що впливають на суспільство, і за допомогою яких вони реалізують свої професійні функції в умовах соціономічної сфери.

Висновки. Таким чином, вивчати процеси формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей неможливо без аналізу способів організації соціономічної сфери, в якій відбувається взаємодія, яка, своєю чергою, є формою репрезентації соціальних відносин. Основними властивостями соціономічної сфери є її диференційованість і неоднорідність, структурна впорядкованість, нормативність, що має ціннісно-нормативну основу. Введення поняття «соціономічна сфера» в контекст нашого дослідження зумовлене аналізом провідних факторів, що визначають професійне становлення майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, яке є процесом і результатом активної взаємодії людини із соціально-професійним середовищем. Положення майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у контексті соціономічної сфери об'єктивне, кожна соціальна позиція висуває до нього певні вимоги, впливає на його взаємодію з іншими людьми, що своєю чергою зумовлює зміст соціальної компетентності професіонала.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буркова Л. В. Визначення класу соціономічних професій. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 7. С. 68–73.
2. Корчова О. М. Риторична компетентність як складник професійної підготовки соціальних педагогів *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2013. Вип. 22. С. 23–28.
3. Курбатов В. И. Обществознание. Учебник для студентов образовательных учреждений среднего профессионального образования. Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. 512 с.
4. Мардахаев Л. В. Социализация и социономия. Социально-педагогический подход. *Вестник высшей школы*. Серия: Педагогика и психология. 2015. № 4. С. 51–55.
5. Морено Я. Л. Социометрия: экспериментальный метод и наука об обществе. Москва : Академ. проект. 2004. 315 с.
6. Мусієздов О. О. Зміна уявлень суспільства про соціальний простір як прояв символічного аспекту соціальної трансформації : дис. ... канд. соціолог. наук : 22.00.01 Харків. 2002. 178 с.
7. Пеньков Е. М. Социальные нормы: управление, воспитание, поведение : монографія. Москва : Высшая школа. 1990. 175 с.

REFERENCES

1. Burkova L. V. Vyznachennia klasu sotsionomichnykh profesii. [Definition of the class of socio-economic professions]. *Practical Psychology and Social Work*. 2010. № 7. P. 68–73. [in Ukrainian].
2. Korchova O. M. Rytorychna kompetentnist yak skladnyk profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pedahohiv [Rhetorical competence as a component of vocational training for social educators]. *Herald of Glukhiv National Pedagogical University named after Alexander Dovzhenko*. 2013. P. 23–28. [in Ukrainian].
3. Kurbatov V. I. Obshhestvoznaniye [Social Studies]. Textbook for students of educational institutions of secondary vocational education. Rostov n/D : Phoenix. 2006. 512 p. [in Russian]
4. Mardahaev L. V. Socializaciya i socionomiya. Social'no-pedagogicheskij podhod [Socialization and socionomy. *Socio-pedagogical approach*]. *Bulletin of higher education. Series: Pedagogy and Psychology*. 2015. No. 4. P. 51–55. [in Russian]
5. Moreno Ja. L. Sociometriya: jeksperimental'nyj metod i nauka ob obshhestve [Sociometry: an experimental method and the science of society]. Moscow : Academ. project. 2004. 315 p. [in Russian]
6. Musiezdov O. O. Zmina uivlen suspilstva pro sotsialnyi prostir yak proiav symvolichnoho aspektu sotsialnoi transformatsii [Changing public perceptions of social space as a symbolic aspect of social transformation]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv, 2002. 178 p. [in Ukrainian].
7. Pen'kov E. M. Social'nye normy: upravlenie, vospitanie, povedenie [Social norms: management, upbringing, behavior] monograph. Moscow : High School. 1990. 175 p. [in Russian]